

LEIDSE PIJPENMAKERS TEN VOETEN UIT (1)

door J. van der Meulen

Na de eerste publicatie over de pijpenmakers in Leiden (Lei) is het onderzoek doorgedaan, wat veel nieuwe feiten aan het licht heeft gebracht en waardoor sommige eerdere conclusies bijgesteld moeten worden. In PKN nr. 76 is reeds een nieuwe lijst met pijpenmakers gepubliceerd met de opmerking dat in een later stadium meer gegevens en bronvermeldingen zouden volgen. Bij deze wil ik die belofte waarmaken. Vanwege de beperkte ruimte zullen de beschrijvingen beknopt zijn en alleen akten vermeld worden die op een of andere manier betrekking hebben op de nijverheid of de levensperiode van een persoon aangeven. Ook documenten die de onderlinge betrekkingen tussen de pijpenmakers weergeven zijn opgenomen. Een opsomming van alle zaken die op onderstaande personen betrekking hebben is bij de auteur te verkrijgen en zal t.z.t. aanwezig zijn in het Leidse Gemeente archief. De namen van Leidse pijpenmakers zijn met hoofdletters aangegeven.

ANDRIESZ., EWOUT: geb. te Dordrecht, o.tr. 19-8-1611 met Sara van Roijen (Rije), overl. 11-2-1640

Aanvankelijk (1623) handelt Ewout in brandewijn (NA 292-113) maar in 1635 zegt Ewout dat hij vroeger brandewijnbrander was en nu het ambacht van pijpenmaker uitoefent. Kort voor zijn dood wordt een testament opgemaakt, hij is op dat moment weer brandewijnbrander (NA 618-61).

van AS, CORNELIS CORNELISZ.: geb. ca 1641 te Amersfoort

In Amersfoort heeft hij in 1667 als pijpenmaker gewerkt (BAR-143). In 1691 legt hij in Leiden een bekentenis af van diefstal (RA 3 deel 23-32vs RA 10 deel D-42vs). Cornelis zit in ieder geval van 14-12-1690 tot 7-9-1691 in het Leidse rasphuis (Gravensteen) opgesloten, waar hij met pijpenmaken de kost moet verdienen.

BARTELET, DIRCK:

In 1656 wordt hij voogd over de kinderen van Jacob Cordier (Vb 106F-39vs). Enige jaren later (1664) heeft hij een geschil met de wed. van Pieter Noseth (RA 47H-311).

BARTELETH, GIDEON (Tam 37,252,304): geb. te Amsterdam, o.tr. 16-2-1651 met Annetgen Stuarts

BASEL, WILLEM: geb. ca.1587, 1e vrouw Barbera Fleurs, 2e o.tr. 12-10-1624 met Pietertgen Cornelisdr.(van Leyden), wed. Louris Lourisz.

Hij is met ARTUS STANTEN, beiden voormalige pijpenmakersgezellen van de eveneens aanwezige NICHOLAS CLAVERLY, in 1616 getuige van een ruzie tijdens de Valkenburgermarkt (NA 128-101 NA 129-1,2 RA 79M-142vs NA 129-52). Willem is op dat moment hellebardier. In deze hoedanigheid doet hij invallen in enige smokkelnesten van bier (NA 289-48). Bij de doop van zijn zoon Willem in 1625 is WILLEM BRITSMAN getuige. Zelf

is hij getuige bij de huwelijksaangifte van zijn neef ROBBRECHT EDUWAERTSZ. Op dat moment verdient Willem de kost als pijpenmaker (NA 471 dd.13,20-12-1638).

BASSE, PHILIPPE: geb. te Nivelles (België), 1e vrouw Anna Soute, 2e o.tr. 4-3-1616 met Judick Lameijn, overl. 9-3-1634

In 1632 wordt hij ziek en laat een testament opmaken, dat een jaar later wordt herzien (NA 301-63 NA 302-36).

BEER, HENRIC: overl. 13-8-1655?

Richard Denham Chandler, van de compagnie Salters te Londen, krijgt in 1623 volmacht van Henric om 20 pond sterling te innen uit de erfenis van zijn moeder Marie Goodhew in Canterbury (NA 292-78).

BEFFERT, HERRY, zie ook BEYFORT, HENDRICK HENDRICKSZ.

Verreweg de belangrijkste pijpenmakers in Leiden waren HENDRICK BEYFORT en in het bijzonder zijn zoon HENDRICK HENDRICKSZ. In tegenstelling tot hetgeen in eerdere publicaties staat vermeld wordt met Herry Beffert hoofdzakelijk HENDRICK HENDRICKSZ. BEYFORT bedoeld. De familienaam komt met een groot aantal variaties in de schrijfwijze in de archieven voor: b.v. Badfoort, Beweyford, Berchfort, Beinfort, Weijfort, Bleijfoert, Baffert, Befeur, Baeyfoort, Bedford, Bijfort, Beffay.

BEYFORT, HENDRICK: geb. tussen 1572-1575 te Norwich (Engeland), getrouwd met Elisabeth t'Scherry (Terry?), overl. ca.1660

De eerste vermelding dat Hendrick zijn kost verdient als pijpenmaker is in 1620 als ANDRIES SHARP voor hem getuigt, vanwege het toebrengen van letsel door Pieter Mariaes (NA 181-9vs). Hendrick eist 18 gulden schadeloosstelling naast gederfd meesterloon (RA 47M-216vs). Waarschijnlijk heeft Hendrick het merk **HB** als merk op zijn pijpen gezet (Lei-36,37). Ook zijn zoon kan dit merk hebben gebruikt (zie HENDRICK HENDRICKSZ. Beyfort). Uit de administratie van het hoofdgeld blijkt Hendrick 3 kinderen te hebben n.l. HERRY, Samuel en Margreete (Hoofdgeld 1622-34). Evenals veel collega's combineert Hendrick zijn ambacht met de verkoop van tabak (RA 47P-8vs RA 47P-127). In 1643 wordt een zes-jarig arbeidscontract opgesteld ten behoeve van MATHIAS SIJLE, waarin Hendrick hem het ambacht moet leren. Als vergoeding moet Hendrick hem voorzien van eten, kleding en schoeisel. Expliciet staat vermeld dat Mathias ook moet worden onderhouden tijdens ziekte. Aan het einde van de overeengekomen periode moet Hendrick twee stellen kleren laten maken voor Mathias. Mocht Hendrick voor het aflopen van het contract overlijden dan wordt Mathias uitbesteed aan CHRISTOFFEL POTTER (PETTERT), die met de dochter van Hendrick is gehuwd. Als getuige treedt HENDRICK JANSZ. (pijpenmaker?) op (NA 598-61). In hetzelfde jaar is hij, of zijn zoon, aanwezig bij de huwelijksintekening van JAN DENT. Behalve MATHIAS SIJLE zijn ook FRANS PHILIP de HAEN en THOMAS JANSZ. (JOHNSON) bij Hendrick in dienst geweest. Zij verklaren in 1650, dat de zolder van de toenmalige woning van Hendrick aan de Koepoortsgracht stevig en dicht was, immers zij oefenden daar hun ambacht uit. Het bedrijf van Hendrick was dus gering in omvang en heeft gefunctioneerd

als huisindustrie (NA 559-44). In 1651, op ongeveer 77 jarige leeftijd, laat weduwnaar Hendrick zijn testament opmaken. Zijn dochter Marguerieta (Grietgen) erft de winkel (werkplaats) en alles wat betrekking heeft op de pijpenmakerij. Samen met haar broer HENDRICK HENDRICKSZ. deelt ze de andere bezittingen (NA 826-102). Volgens een contract van uitbesteding (1659) woont Hendrick bij JORIS WRIGHT, de 2e echtgenoot van Grietgen. Als vergoeding voor zijn onderhoud mag Joris vrijelijk beschikken over alle goederen en gereedschappen (NA 636-68 Inv. Weesk. A-G nr.472a). Waarschijnlijk is Hendrick voor maart 1660 overleden want hij is geen getuige bij de doop van zijn kleinkind Johannes, de zoon van HENDRICK HENDRICKSZ.

BEYFORT, HENDRICK HENDRICKSZ.: geb. ca.1611 te Norwich (Engeland), 1e o.tr. 8-10-1631 met Annetgen Centendr. van Borsen, 2e o.tr. 30-1-1657 met Lourentia Mattheusdr. (van Loven)

In officiële documenten gebruikt Hendrick naast zijn naam ook de initialen **HB**, in de vorm van een monogram. Dit monogram komt in veel variaties vaak als hielmerk op Leidse pijpen voor (Lei-37). Waarschijnlijk is dat vader en zoon Beyfort beiden dit merk hebben gebruikt. Mogelijk heeft Hendrick junior het monogram gebruikt en Hendrick senior de losse initialen **HB** en later het **monogram HB met daaraan toegevoegd een o** (=oudere). Bij het opstellen van het testament van Annetgen Centendr. in 1641 treedt CLAES CLAESZ. SPRINGE op, die als pijpenmakersknecht bij Hendrick werkt (NA 552-32). Bij de ondertrouw van een andere knecht, MATTHIJS CORNELISZ. den DECKER, in 1642 treedt Hendrick als getuige op. Hij, of zijn vader is getuige bij de huwelijksintekening van JAN DENT in 1643. Een interessante kwestie speelt zich af in 1647 met de pottenbakker Andries Jansz. over het gewicht en de zuiverheid van pijpaaarde (NA 556-32). In de akte is sprake van twee soorten pijpaaarde, namelijk Engelse die drie gulden en vijf stuiver per ton (ca. 200 kilo) kost en Maastrichtse van vier gulden en 15 stuivers. Andries wordt door Hendrick en zijn beide knechts beschuldigd dat elke ton ca. 35 pond te weinig klei zou bevatten, bovendien zou de Maastrichtse pijpaaarde vermengd zijn met goedkopere Engelse, wat de productie van de pijpen nadelig beïnvloed. Vermoedelijk zijn deze beschuldigingen geuit om onder de betaling uit te komen, want een dag later tekent Hendrick een schuldbekentenis waarin hij verplicht wordt de geëiste 38 gulden aan Andries te voldoen (NA 556-35). Als getuige treedt ADRIAEN GIJSBERTSZ. COORENVAART op. De naaste buurman van Hendrick, Joost Leendertsz. Maes, heeft een schuld van ruim 92 gulden aan de spekverkoper (NA 557-14). Om aan zijn verplichting te kunnen voldoen gaan zijn beide kinderen, Martinus (of Mauris) en Maertje, resp. 17 (16) en 10 jaar oud, werken in de pijpenmakerij van Hendrick. Wekelijks zal een gulden worden afbetaald totdat de rekening is voldaan. De kinderen krijgen samen bovendien nog 12 gulden ineens uitgekeerd. Een van de spaarzame documenten die handelen over de aanvoer van pijpaaarde is gedateerd op 19 maart 1649 waarin Hendrick Hendricksz. 16 ton(nen) Engelse aarde aangeeft, die geleverd zijn door schipper Gijsbert Lambertsz. (SA II 2232 paspoorten). De pijpenmakerij maakt op dat moment een bloeiperiode door, zodat Hendrick besluit een huis in de Boisenstraat te kopen. In de Boisenstraat (Kromme Elleboogsteeg) wonen veel pijpenmakers en knechts, zoals blijkt uit een tweetal ruzies. De ene gaat tussen de vrouw van THOMAS WILTAX en Hendrick, waarbij MATTHIJS

CORNELISZ. den DECKER als getuige optreedt. Hendrick wordt uitgemaakt voor een "*hoornbeest, een schelm, een verrader ende een dieff*", tevens wordt beweert dat hij in Rotterdam een schuld heeft van 600 gulden. De vrouw van Hendrick wordt aangevallen met een tang, waarover de vrouw van WILTAX de opmerking plaatst: "*sij is soo root van de pocken dat (als) ick haer sloech sij soude vaneen vallen*" (NA 558-51). Bij de tweede ruzie gaat het nog heviger toe. MATTHIJS CORNELISZ. den DECKER, JACOB DIRCKSZ. van ESCH en JAN DE(Y)NT verklaren dat JACOB JANSZ. de WAERT, die op de Achter Doelgracht woont, Hendrick met een hamer een gat in zijn hoofd heeft geslagen (NA 560-31). Een half jaar later worden Hendrick en zijn vader door Steven Pilon uitgescholden en ontstaat er een vechtpartij, waarbij MATTHIJS CORNELISZ. den DECKER de partijen moet scheiden om erger te voorkomen (NA 798-21). Over deze kwestie zal tot 1658 worden geprocedeerd (RA 44D-156vs RA 47D dd.21-1-1658 RA 47E dd.29-4-1658 RA 47E dd.3-5-1658). Hendrick koopt van DIRCK ANDRIESZ. (van MEIJE) voor 28 stuivers een schroef voor de pijpenmakerij (RA 47C dd.17-1-1656). Maar zelfs deze eenvoudige transactie levert problemen op en wordt voor het gerecht uitgevochten (RA 47D dd.6,9-4-1657). Uiteindelijk worden Hendrick en Dirck veroordeeld tot een boete van respectievelijk 15 en 30 stuivers voor de armen (RA 47D dd.13-4-1657). Zeer gewelddadig verloopt de twist tussen Hendrick en de dronken ANTHONI WILLEMSZ. van ZEVENBERGEN. Na een korte woordenwisseling slaat Hendrick hem meerdere malen op het hoofd zodat het bloed uit zijn neus en mond loopt. Even later verwondt Hendrick hem zelfs met een groot mes. Anthoni blijkt zelf "*een instrument, dienend tot zijn werck, hebbende wel het fatsoen van een mes*" in zijn hand te hebben (NA 924-92). Vermoedelijk is dit een trimmes geweest, waarmee de vormnaden van de pijp werden weggesneden. Het afzetgebied van Hendrick was niet uitsluitend regionaal want hij heeft ook pijpen aan Thomas Freysel in Rotterdam geleverd (NA 803-36). Via het gerecht wil Maertge Jacobs bereiken dat haar zoon weer bij Hendrick aan het werk kan voor 24 stuivers per week (RA 47F dd.25-6-1660). Vervolgens is hij present bij de ondertrouw van JACOB DIRCKSZ. van ESCH. Dat Hendrick ondanks alle ruzies een zekere maatschappelijke status heeft blijkt als hij door het gerecht wordt aangesteld om de onenigheid tussen DIRCK SALOMONS en Jonas Clapper op te lossen (RA 47F dd.19-11-1660). Zijn positie wordt het meest bevestigd als Hendrick, in 1661, samen met zijn zwager JORIS WRIGHT de eerste overlieden (SA II-216) zijn van het nieuw opgerichte tabakspijpenmakersgilde (Gerechtdagboek II-156). Wellicht heeft de onvrede over via Gouda geleverde klei en concurrentie uit deze plaats de aanzet gegeven tot de oprichting van het gilde (zie MATTHIJS CLAESZ. Gerechtdagboek II-121vs). In de volgende jaren raakt hij verwickeld in een groot aantal rechtszaken, o.a. met Arent Ravens die betaling eist van 246 gulden en 13 stuivers voor de levering van pijpjaarde (RA 47H-96) en Carel de Toict (gedaagde) om 15 gulden en een (pijpenmakers)schroef (RA 47H-205vs,262). Financieel gaat het bergaf met Hendrick en in 1664 kan hij de schuldeisers niet meer ontlopen, waarna overgegaan wordt tot de verkoop van zijn huis (RA 57 XII-229, RA 92C-41vs, RA 52W-216, RA 50P-74b, RA 54G-227vs, 229). Hendrick gaat nog wel door met de pijpenmakerij maar zijn vrouw Louwrentia treedt steeds meer op bij kwesties. Als HE(I)NDRICH HE(I)NDRICS (van EMBDEN?) zijn loon van 8 gulden, 2 stuivers en 8 penningen opeist, belooft Lourentia dit te betalen (RA 47H-320). Helaas is onduidelijk waar de twist tussen Annitgien Konnix

en Hendrick over gaat. Het meningsverschil moet wel met de pijpenmakerij te maken hebben want de partijen worden naar de overliden van het gilde verwezen (RA 471 dd.18-12-1665). De laatste vermelding van Hendrick in het archief is op 29 februari 1668 als hij de geboorte van zijn zoon Herman aangeeft.

BOET, JAN (Tam 51):

Uit 1623 is een interessante arbeidsovereenkomst bekend tussen hem en ABRAHAM MICHIJ(S). Gedurende een jaar komt Abraham bij Jan in dienst om pijpen te maken tegen een vergoeding van 28 stuivers per week en vrij wonen en slapen (NA 306-84). Jan heeft zijn pijpen waarschijnlijk gemerkt met de gekroonde initialen **IB** (Lei 38).

BRITSMAN, WILLEM THOMASZ. (Tam 59): geb. ca 1580 te Engeland, 1e o.tr. 10-4-1610 met Marytgen Hendricdr., 2e o.tr. 3-6-1611 met Jannetgen Jans Jongebloeds, overl. 11-9-1635? (Willem Bresman). Willem heeft een aantal beroepen uitgeoefend: lakenwerker (1610-1611), pijpenmaker en tabakkoopman (1620), tabakverkoper (1622-1628), brandewijnbrander (1623) en herbergier (1628-1632). Naast het pijpen maken handelt Willem op grote schaal in tabak. Begin 1620 koopt hij voor meer dan 472 gulden tabak van Pieter Jansz. Craech (NA 135-8 NA 136-100). Bij deze transactie is ROBERT CROUCX als getuige aanwezig, die later van Willem ook een proces aan zijn broek krijgt over wanbetaling (RA 43 NN-222vs NA 136-84b). Een opmerkelijke akte gaat over de opslag van Varinas tabak (prijs 8 à 9 gulden per pond) en het verlies wat kan optreden door vocht verlies (NA 139-184). De tabakverkopers Willem Britsman, JAN LINS en Ysaac Marcusz. leggen een verklaring af ten gunste van Pieter Linde. In 1625 is hij getuige bij de doop van de zoon van WILLEM BASEL. In zijn herberg, genaamd de Soldaet, ontstaat in 1628 een ruzie waarbij een houten "*tabaxman*" naar Willem werd geworpen (NA 365-19). Het laatste wat over Willem bekend is dat hij in 1632 een stalling in Leiderdorp heeft gekocht (RA 79S-45vs).

Bronnen:

- BAR - D.H. Duco, De kleipijp in de zeventiende eeuwse Nederlanden. In: The Archaeology of the Clay Tobacco Pipe. V Europe 2 (ed. Peter Davey), BAR 106 (ii), 1981
- Bonboeken - Verkoopakten van onroerende goederen
- Gor - J. van der Meulen, J.P. Brinkerink en P. von Hout, Tabakspijpennijverheid in Gorinchem. Pijpelogische Kring Nederland, Leiden, 1992
- Lei - J. van der Meulen en H. Tupan, De Leidse tabakspijpmakers in de 17e en 18e eeuw. Uitgeverij Stubeg, Hoogezand, 1980
- NA - Notarieel archief
- PD - Impost begraven Pro Deo
- PKN - Tijdschrift van de Pijpelogische Kring Nederland
- RA - Rechterlijk archief
- SA - Secretarie archief
- Tam - J. Tammel, The Pilgrims and other people from the British isles in Leiden. 1576 - 1640. Mansk-Svenska Publishing Co. Ltd, Isle of Man, England, 1989
- Vb - Weeskamer, voogdenboeken. Weesk - Weeskamerarchief